

ARHEOLOOGIDE KONVERENTS GRUUSIAS

Järjekordne, iga kahe aasta järel korraldatav üleliiduline arheoloogide konverents peeti 21.—26. aprillini 1981 Gruusia NSV-s. Väljastpoolt Gruusiat oli osavõtjaid 300 ümber, põhiliselt Kaukaasia, Moskva ja Leningradi arheoloogid; igale Balti liiduvabariigile oli eraldatud üks koht.

Konverentsi avas Gruusia NSV Teaduste Akadeemia asepresident A. Prangišvili. NSVL TA Arheoloogia Instituudi direktor B. Rõbakov rõhutas oma avasõnas niisuguste töökohtumiste tähtsust nõukogude arheoloogide tegevuse koordineerimise ja uute sihtide seadmise seisukohast; neile on õigustatult kadunud teiste humanitaarteaduste, sealhulgas ka ajalooteaduste esindajad, kes ei ole oma erialal samalaadseid kohtumisi suutnud regulaarseks muuta.

Konverentsi organiseerimise põhiraskust kandsid mitu esinduslikku asutust: Gruusia NSV TA Ühiskonnateaduste Osakond ja arheoloogiakomisjon, Džavahhišvili-nim. Ajaloo, Arheoloogia ja Etnograafia Instituudi arheoloogiliste uuringute keskus ning Džanašia-nim. Gruusia Riiklik Muuseum. Tähistati ju seekordse üleliidulise kokkutulekuga olulist tähtpäeva Gruusia ja kogu Taga-Kaukaasia arheoloogilise uurimise ajaloos — 100 aasta möödumist Tiflisis korraldatud ülevenemaalisest arheoloogiakongressist.

B. Piotrovski (Leningrad) ettekan-des «V ülevenemaalise arheoloogiakongressi (1881) tähtsus Taga-Kaukaasia arheoloogia arengule» märgiti, et huvi Kaukaasia muinasaja vastu ärkas juba 19. sajandi neljakümnendatel aastatel. Otsustavaks Kaukaasia arheoloogia sünniloos sai aga aasta 1871, kui Gruusias Mtsheta lähedal avastati suur Samtavro kalmistu (matused alates II aastatuhande keskpaigast e. m. a. kuni keskajani, esimesena kaevas austria loodusteadlane F. Bayern) ning Armeenias Debedi jõe kuristikus leiti samalaadne Aknjori kalmistu (kaevas A. Jeritsjan). Samal aastal moodustati Tiflisis Kaukaasia Arheoloogiakomitee, millest 1873. aastal kujunes Kaukaasia Arheoloogi-harrastajate Selts. 1872 ilmus ajakirja

«Kaukaasia Muinasag» esimene number, 1878 aga asutati Kaukaasia Muuseum (praegune Gruusia Riiklik Muuseum). Kõik see äratas Venemaa kesksete arheoloogia-asutuste huvi Kaukaasia muististe vastu, mistõttu V ülevenemaalise arheoloogiakongressi kohaks valitigi Tiflis. Kongressi eel tehti A. Uvarovi, A. Jeritsjani ja I. Poljakovi juhatusel Kaukaasias ulatuslikke välitööd. Eriolist tähelepanu osutati esiaegsete ja klassikalise muinasaja muististele. Tiflisis kongressi tulemusena loodi kindlad sidemed Kaukaasia teaduslike asutuste ja Moskva Arheoloogiaseitsi vahel, Kaukaasia intelligentsi seas ärkas elav huvi muististe vastu ning arheoloogilised uurimistööd hoo-gustusid.

T. Mikeladze ja T. Beriašvili (Tbilisi) ühissettekandes «V arheoloogiakongress ja Gruusia avalikkus» rõhutati kohaliku intelligentsi elavat huvi kongressi vastu, mis avaldus hulgalises osavõttes selle istungitest, kohtumiste, vastuvõtte, ekskursioonide ja teatrietenduste korraldamises. Kongressi peeti erakordseks sündmuseks. Gruusia ja kogu Kaukaasia eesrindlik intelligents leidis sellest osavõtnud vene intelligentsis endale mõttekaaslasi ja liitlasi Kaukaasia rahvastes rahvusliku iseteadvuse äratamiseks hariduse edendamise ja kultuuriajalooliste traditsioonide elustamise teel.

1981. aastal möödus 60 aastat nõukogude vabariikide moodustamisest Taga-Kaukaasias. Seda tähtpäeva olid siimas pidanud kõim plenaaristungi ettekannet — O. Lordkipanidze (Tbilisi) «Gruusia nõukogude arheoloogia 60. aastapäevaks», B. Arakeljani (Jerevan) «Arheoloogilistest uuringutest Armeenias» ning I. Alijevi ja G. Mahmedovi (Bakuu) «Arheoloogilised uurimistööd Aserbaidžaanis NSV-s». Olgu märgitud, et vabariiklikud organid osutavad Taga-Kaukaasias suurt tähelepanu arheoloogilistele uurimistöödele. Kujukalt kinnitab seda mõne aasta eest avaldatud Gruusia KP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu määrus «Arheoloogiliste tööde edasise arendamise

abinõudest vabariigis», millega arheoloogilised tööd on saanud rahvamajanduse arendamise plaanide vahetuks koostisosaks.

Laiemalt üldistavaid ettekandeid pidasid plenaaristungeil N. Merpert (Moskva) — «Kagu-Euroopa kultuurilis-ajaloolise arengu küsimusi eneoliitikumi ja varapronksiaja piiril», A. Apakidze (Tbilisi) — «Kaukaasia tsivilisatsioon», G. Korobkova (Moskva) — «Ühine ja erandlik NSV Liidu lõunaosa varaste maaviljelus-karjakasvatuseühiskondade majanduses (Kaukaasia, Kesk-Aasia ja Musta mere looderanniku materjalide põhjal)» ja O. Džaparidze (Tbilisi) — «Gruusia pronksiaja arheoloogilise uurimise ajaloo». B. Rõbakov (Moskva) jõudis oma ettekandes «Lada (kevad- ja maaviljelusjumala kultus)» järeldusele, et slaavlaste ja leedulaste juures 16.—19. sajandil tuntud Lada ja Lela kultuse juured ulatuvad tagasi kreetamükeene kultuuri aegadesse; lõunast põhja poole levis see koos neoliitiliste maaharijate kolonisatsiooniga. N. Gurina (Leningrad) ettekandest «Lemmikkujud muistsete metsavõõndi hõimude kujutavas kunstis» ilmnes, et nimetatud piirkonna kujutav kunst oli tihedasti seotud ümbritseva tegelikkusega, see kajastus nii kaljujoonistes kui ka savi-, kivi-, luu-, sarv- ja puitskulptuurides, samuti merevaikesemetes. Kõige sagedamini kujutati põtra, karu ja veelinde, samuti inimest, harvemini metssiga, nugist, kobrast, saarmast, koera, madu, konna ja kalu. Esijoones anti edasi kujutatava tüüpilisi jooni, kõige tähtsamat rõhutati oluliste detailide mõningase suurenemisega. Realistlikult valmistatud skulptuurid olid ühtlasi kultusesemeiks. Metsavõõndi hõimude kunstis põimusid tihedalt inimelu majanduslikud, sotsiaalsed ja religioossed küljed.

Kolmes plenaaristungi ettekandes vaadeldi suurte ja pikaajaliste arheoloogiliste ekspeditsioonide tulemusi. I. Surgaja (Leningrad) andis ülevaate 1968. aastal

alanud väliuuringutest muistse Bosporose riigi silmapaistva keskuse Ilurati alal Kertiši lähedal, J. Aleksejeva, I. Kruglikova ja A. Šavõrin (Moskva) võtsid kokku kakskümmend aastat kestnud Anapa ekspeditsiooni tulemused teise antiiklinna, Gorgippia uurimisel. V. Janin ja B. Koltšin (Moskva) käsitlesid uusimaid avastusi Novgorodis. 1932. aastal alanud ja seega juba viiskümmend aastat kestnud kaevamiste jooksul on Novgorodis 30 kaevandis läbi kaevatud 20 572 m² pinda, kus kultuurikihi tusedus oli 5—8,7 meetrit. Ekspeditsiooni töö jaguneb kolme etappi. 1932—1948 oli kaevamistel luure iseloom (põhilised uurimised Sloveni künkjal ja Jaroslavi palee maa-alal). 1951—1967 uuriti stationsaarselt Nerevi ja Iljini kaevandeid. Seejärel on kaevamistel olnud kaitseiseloome — ehitiste alla läinud alal on läbi uuritud 16 kaevandit. On kogutud 130 000 üksikleidu, mis jagunevad rohkem kui 6000 liiki; on leitud 588 tohtkirja.** Avatud on kaheksa muistset tänavat nende ääres olnud bojaaride ja linnaelanike majapidamistega (kokku 40). Üldse on päevavalgele toodud üle 2100 ehitise, nende seas 600 e!amut ja 135 käsitöökoda (viimased esindavad 28 käsitööharu). Praegu toimuvad kaevamised vanal Slavnaja ja Nutnaja tänava ristumiskohal, kus leitud ehitiskonstruktsioonid kavatsetakse jäädvustada vabaõhukesksponaatidena.*

Kui konverentsi plenaaristungid toimusid Tbilisis, siis sektsioonid töötasid mitmes linnas: kiviaja sektsioon Kútaissis, eneoliitikumi ja pronksiaja sektsioon Telavis, hilispronksiaja ja varase rauaaja sektsioon Tbilisis, antiikperioodi sektsioon Goris, keskaja arheoloogia sektsioon Ahhalsihhes. Planeeritud oli kuulata ära paarsada ettekannet ning tutvuda silmapaistvate arheoloogiamälestistega kohtadel, kuid elu tegi plaanidesse korrektiive, näiteks keskaja arheoloogia sektsiooni 56 ettekandest jäid ära umbes pooled. Enamik peetud ettekannetest käsitles just kohalike, Kaukaasia muistiseid. Eesti alale lähedasemaid materjale sisaldas L. Poboli (Minsk) ettekanne «Valgevene Dneprima keskageused slaavi muistised (Mogiljovi oblasti Taimanovo arheoloogiliste materjalide põhjal, m. a. 2.—9. saj.)». Taimanovo asulas on avatud 46 poolmaakoda ja maa-aluses kalmistus 190 põletusmatust. Kogutud on mitu tuhat esemeleidu, sealhulgas kohapeal valmistatud, emailiga kaetud ehteid. A. Zariņa (Riia) ettekanne käsitles Läti

* Samal teemal on meie käesolevas ajakirjanumbris avaldatud pikem ülevaateartikkel Moskva arheoloogilt J. Rõbinalt. То и м е т у с .

** Янин В. Л., Кольчин Б. А. Новейшие открытия в Новгороде. — В кн.: Всесоюзная научная конференция, посвященная новейшим открытиям в области археологии и 100-летию V археологического съезда [тез. докл. пленарных заседаний, Тбилиси, 21—26 IV 1981]. Тбилиси, 1981, с. 26.

territooriumi elanikkonna rõvastust 7.—13. sajandil.

Keskaja arheoloogia sektsioonist osavõtjate (ümmarguselt 75 inimest) bussiteekonnal Ahhalsihhesse võis peaaesjalikult busiakiast heita pilk mitmele muistisele. Sagurami mäeaheliku järsu kaljukünka tipus Kura ja Aragvi ühinemiskohas jäi teest paremale silmapaistev vanagrausia ehituskunsti näide, aastail 586—604 ehitatud Džvari ristkuppelkirik, sellest sügavale orgu aga Mtsheta oma poollagunenud Bebris-Tsihhe kindluse, Sveti-Tshoveli katedraali ja Samtavro kirikuga (iga endast vähegi lugupidav gruusia arheoloog peab olema vähemalt kord osa võtnud väljakaevamistest Mtshetas). Mtsheta järel algab Sise-Kartli tasandik, aedade, viinamarjaistandike ja põldude piirkond, mille põhjaserval paistavad Suur-Kaukasuse tipud ja lõunasse jääb Trialeti mäeahelik. Suur-Liahvi ja Kura ühinemiskohal oleva Gori linna panoraamile on iseloomulikud muistse tsitadelli võimsad varemed kõrgel kaljukünkal.

Kümmekond kilomeetrit pärast tähtsat Hašuri liiklussõlme algab maaliline Boržomi mäekitsus oma kordumatute vaadetega okas- ja lehtmetsadega kaetud mäenõlvadele. Boržomiski kõrguvad muistse tsitadelli varemed, kuulsa mineraalveeallikaga

kuursaali juures olevas pargis on aga üles seatud mõned vanagrausia raidkunsti näited. Boržomi mäekitsuse kaudu viib tee Lõuna-Gruusiasse, Mesheetiasse, mis on suure poeedi Sota Rustaveli ning paljude kirjanike ja õpetlaste sünnimaa — Gruusia kultuuri häll. Tee ääres ligipääsmatul kaljukünkal jäävad silmade ette Atškuri tsitadelli tolmunud varemed.

Ahhalsihhest tõuseb järsk ja looklev mägitse uhkes üksilduses seisva Safara muististekompleksi. Merepinnast ümmarguselt 1,5 km kõrgusel avaneb lõputuna tundunud käänakute järel vaade kirikule ja selle kohal kõrguva tsitadelli hallidele varemetele. Tsitadell ehitati sellele mäenõlvale — teispoole mäeharja on juba Türgimaa — 10. sajandil. 13.—14. sajandil kerkis selle kõrvale kirik, selle taga mäenõlvale asusid munkade lihtsad elamud ja aiapid. Klooستر hävis 16. sajandil alanud Türgi okupatsiooni ajal. Praegu on arutusel selle silmapaistva ehitismälestise restaureerimine ja säilitamine.

Keskaja arheoloogia sektsioonist osavõtjad tutvusid veel 12.—13. sajandist pärineva Vardzia koobaskloostri ja 14. sajandil püstitatud Zarzma arhitektuuriansambliga. Allakirjutanu ajaloomiit ei lubanud kahjuks neid sõite enam kaasa teha.

J. SELIRAND